

سبقت‌گرفتن

استادانه

همانند یک استاد یاد بگیرید!

پاسخ سوالات پایان فصل کتاب آشنایی با انقلاب اسلامی ایران دکتر جواد منصوری

تالیف: راضیه هاشمی

فهرست مطالب

- پرسشهای بخش اول: از ورود استعمار تا اشغال ایران ۲
- پرسشهای بخش دوم: اشغال ایران و پیامدهای آن ۸
- پرسشهای بخش سوم: از نهضت تا انقلاب اسلامی ۱۲
- پرسشهای بخش چهارم: انقلاب اسلامی و تداوم آن ۱۶

پرسش‌های بخش اول: از ورود استعمار تا اشغال ایران

۱. کاپیتولاسیون به چه معناست و در ایران چگونه و چندبار به اجرا درآمد و چگونه از بین رفت؟

کاپیتولاسیون عبارت است از معاهده‌ای که به موجب آن بیگانگان حق اقامت در کشور دیگری را برای خود تحصیل می‌کنند و از برخی حقوق و مزایای "اختصاصی" بهره‌مند می‌شوند. در ایران این موضوع برای اولین بار در عصر صفوی مطرح شد، ولی هیچ وقت تحقق نیافت. در دوره قاجار و در پی شکست ایران در جنگ با روسیه قرارداد ترکمانچای به ایران تحمیل شد. در این قرارداد و به موجب فصول ۷ و ۸ آن، قانون مصونیت قضایی مستشاران روسی به ایران تحمیل و پس از آن دولت‌های انگلیس و فرانسه نیز کاپیتولاسیون را به ایران تحمیل نمودند. تا بالاخره در سال ۱۳۰۶ ش. این قانون در ایران لغو گردید. در تیرماه ۱۳۴۳ محمدرضا شاه به آمریکا رفت و مورد استقبال گرم مقامات آمریکایی قرار گرفت. در مسائلی که مورد بحث و تبادل نظر طرفین قرار گرفت اعطای کمک‌های نظامی آمریکا، منوط به وضع مقررات قضایی و مصونیت نظامیان آمریکا شد. پس از بازگشت شاه از آمریکا، لایحه مزبور در مجلس سنا طرح شد. در سوم مرداد ۱۳۴۳ مجلس سنا جلسه فوق‌العاده‌ای تشکیل داد و لایحه کاپیتولاسیون را تصویب کرد سرانجام با پیروزی انقلاب به پیشنهاد هیات وزیران و تصویب شورای انقلاب در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۵۸، حق کاپیتولاسیون و امتیازات و ملحقات آن برای همیشه و به طور نهایی لغو شد.

۲. رویکرد گرایش به غرب به چه دلایلی و چگونه شکل گرفت؟

دستگاه‌های آموزشی، رسانه‌ای و تحقیقاتی غرب طی دو قرن گذشته در یک هماهنگی کامل، سعی در اثبات برتری نژادی، اعتقادی، ارزشی و روشی و در نتیجه برتری فکری، فرهنگی و تمدنی خود داشته‌اند و همزمان عده‌ای مرعوب و مزدور با تمام امکانات درصدد اثبات بی‌لیاقتی، بی‌کفایتی و نداشتن ژن توسعه یافتگی ملل شرق برآمده‌اند. دلایل گرایش به غرب: ۱- فساد و استبداد حاکمیت ۲- ورود محصولات فرهنگی ۳- استراتژی سلطه استعماری غرب ۴- نظام آموزشی و اداری ۵- ضعف و رکود علمی

۳. گفتمان‌های اساسی جنبش مشروطیت چه سرانجامی داشت؟ چرا؟

گفتمان‌های اساسی جنبش مشروطیت شامل حاکمیت قانون، عدالت‌خواهی و نفی سلطه خارجی بودند. اما به دلایلی از جمله فرصت‌طلبی عده‌ای و فرصت‌سوزی عده‌ای دیگر، مردم از رسیدن به شرایط مطلوب محروم باقی ماندند.

۴. چه دولت‌ها و در چه شرایطی قرارداد ۱۹۰۷ را منعقد کردند؟

در جریان وقایع استبداد صغیر و درگیری‌های داخلی دو قدرت بزرگ استعماری روسیه و انگلیس با این توجیه که رشد روز افزون آلمان ممکن است منافع آنان را در منطقه مورد تهدید قرار دهد تصمیم گرفتند تا ایران را بین خود تقسیم کنند. ایران را به سه منطقه شمال، جنوب و منطقه مشترک تقسیم کردند تا به این ترتیب استقلال و تمامیت ارضی ایران را از بین ببرند و در عمل آن را در جغرافیای سیاسی به منطقه کوچکی به وسعت یک هشتم مساحت فعلی کشور تبدیل کنند و به عبارت دیگر ایران را از نقشه جغرافیایی جهان حذف نمایند.

۵. از مواضع و دیدگاه‌های شیخ فضل‌الله نوری معروف به شیخ شهید چه می دانید؟ علت برخورد با وی چه بود؟

شیخ شهید دیدگاه عمیق و واقع‌بینانه‌ای نسبت به استقلال، عدالت و حاکمیت اسلام داشت. در اعتقاد او آزادی به معنای رهایی از ستم و اجتناب از آشوب و بی بند وباری بود. او درباره مشروعیت مجلس معتقد بود که آرای مجلسیان باید با نظارت و تنفیذ فقیه همراه شود تا مشروعیت دینی داشته باشد. انتقادهای شیخ به مشروطه بیشتر ناظر به جنبه‌های وارداتی و ابهام و ابهام اصطلاحات و شعارها بود. وی بر خلاف تبلیغات از آخوندهای درباری نبود بلکه از مخالفان استبداد داخلی و استعمار خارجی بود. عده‌ای به تحریف سخنان او و جمعی به تخریب شخصیتش پرداختند، در نتیجه نتوانست در زمان حیات خود آنچنان که باید جریان‌های مشکوک و منحرف را افشا کند در هشتم مرداد ۱۲۸۸ او را به جرم ضدیت با مشروطه دستگیر و در نهم مرداد به اعدام محکوم کردند و او را به دار آویختند.

۶. علل عدم موفقیت جنبش‌های دینی و ملی را چگونه تحلیل و ارزیابی می‌کنید؟

۱- بی توجهی به مسئله اصلی: ضعف شناخت واقعیت‌ها و عدم تحلیل همه جانبه شرایط و تمرکز بر معلول، موجب شد تصمیم قاطعی برای از بین بردن علت اصلی اتخاذ نشود. ۲- سلطه استعماری: سرکوب نهضت‌های اسلامی در گوشه و کنار کشور، انحراف جنبش‌ها، غارت و چپاول ثروت ملی و تجزیه کشور، برخی از اقدامات استعمار بود که مانع پیروزی مردم و تحقق اهداف آنان شد. ۳- عدم سازماندهی نیروهای مبارز: استراتژی حضور فعال و آگاهانه مردم پیش و پس از پیروزی، تضمین‌کننده پیروزی سریع‌تر و تداوم آن است اما این رویکرد مورد توجه قرار نگرفت. ۴- ضعف آگاهی و بینش سیاسی: به علت محدود بودن با سوادان و غلبه فقر شدید سطح آگاهی سیاسی و اجتماعی مردم به شدت پایین بود.

۷. مواضع انگلیس و روسیه در قبال جنبش مشروطیت و رویدادهای پس از آن چه بود؟

روس و انگلیس هر یک تلاش داشتند نهضت را از مسیر اسلامی خود خارج کنند تا در صورت پیروزی، خطری متوجه منافع و اهداف استعماری آنها نشود. به همین دلیل سفارت انگلیس محل رفت و آمد و تحصن عده‌ای از عناصر وابسته شد. تعداد متحصنان که در روز اول پنجاه نفر بود به تدریج به بیست

هزار نفر رسید و حتی عده ای از دولتی‌ها هم به این جمع پیوستند. سرانجام با پافشاری علما، با وجود تلاش‌های دولت برای تفرقه‌افکنی و تخریب شخصیت رهبران و بیان شعارهای انحرافی، ناگهان مظفردالدین شاه تسلیم خواسته‌های مردم گردید و فرمان مشروطیت، عزل عین‌الدوله و تاسیس عدالتخانه را صادر و در چهاردهم مرداد ۱۲۸۵ به دوران استبداد پایان داد. این تصمیم به شدت مورد استقبال انگلیس قرار گرفت. محمدعلی شاه سوگند یاد کرده بود که با مشروطیت مخالفت نکند و مجلس را منحل نسازد اما پس از مدت کوتاهی به کمک عوامل و نیروهای روسی با مردم و مجلس به جنگ پرداخت. در دوم تیر ۱۲۸۷ در حالی که نمایندگان در مجلس مشغول بحث درباره اوضاع کشور بودند، سربازان روس مجلس را محاصره و آن را به توپ بستند شماری از نمایندگان کشته و تعدادی دستگیر شدند.

۸. آثار و پیامدهای انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه در ایران چه بود؟

با وقوع انقلاب سوسیالیستی روسیه در اکتبر ۱۹۱۷ (۱۲۹۶ ش) که به حکومت تزارها در روسیه پایان داد، روس‌ها به سبب سرگرم شدن به مشکلات داخلی خود، نیروهای خود را از شمال ایران بیرون بردند. این حوادث زمینه را برای سلطه انحصاری انگلیس در ایران فراهم کرد. انگلیسی‌ها که در صحنه سیاسی ایران بی‌رقیب مانده بودند سیاست خارجی خود را تغییر دادند. پس از انقلاب بلشویکی و تشکیل اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی و سقوط امپراطوری تزارها، روابط با ایران فراز و نشیب‌هایی داشت. مرز طولانی مشترک، وابستگی اقتصادی به روسیه، قراردادهای تحمیلی، پی‌گیری اهداف سلطه جویانه شوروی، استراتژی دسترسی به آب‌های گرم خلیج فارس و اقیانوس هند، ترویج و تبلیغ کمونیسم و بالاخره رقابت و در مواردی همکاری با انگلیس، از مشکلات سیاست خارجی ایران در این دوران با همسایه شمالی بود.

۹. از آثار و پیامدهای فروپاشی امپراطوری عثمانی در خاورمیانه و ایران چه می‌دانید؟

امپراتوری عثمانی سال‌ها چون ابرقدرتی بر گوشه‌ای از جهان دربرگیرنده سرزمین‌های عربی، آسیای صغیر و بالکان فرمان‌روا بود. با شکست در جنگ جهانی اول، امپراتوری عثمانی فرو پاشید و جای خود را به ترکیه داد. پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و پیدایش کشور جمهوری ترکیه، این نواحی به دست کشورهای پیروز در جنگ بعضاً تقسیم یا مستقل گردیدند. کشورهایی مانند عراق، سوریه، لبنان، اردن و فلسطین.

۱۰. زمینه‌ها، چگونگی و عوامل مؤثر در کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ چه بود؟

دولت انگلیس برای سلطه بر ایران، حفظ یکپارچگی و اجرای برنامه‌های خود به یک عنصر مقتدر، بی‌هویت و سرسپرده نیاز داشت. برای تحقق این اهداف، انجام کودتا و تشکیل دولتی کاملاً دست نشانده در دستور کار قرار گرفت. در اجرای تصمیم لندن برای اجرای کودتا، سفارت و عوامل آن به

بررسی، مشاوره و گزینش افراد پرداختند. به پیشنهاد آبرون سایه، رضاخان انتخاب شد تا کودتا به دست او به اجرا درآید. از اواخر بهمن ۱۲۹۹ مقدمات کودتا فراهم می‌شود و به کلیه نیروها دستور داده می‌شود که در مقابل لشگر قزوین در راه تهران مقاومتی نکنند. سرانجام در سوم اسفند نیروهای تحت فرماندهی رضاخان بدون هیچ گونه مقاومتی وارد تهران می‌شوند و تمامی مراکز حساس را اشغال می‌کنند.

۱۱. جنبه‌های داخلی و منطقه‌ای اهداف امپراطوری بریتانیا در ایران به ویژه در دوران پهلوی چه بود؟ علل موفقیت و یا ناکامی استعمار انگلیس در راه رسیدن به این اهداف را تحلیل کنید.

دولت انگلیس برای سلطه بر ایران، انجام کودتا و تشکیل دولتی کاملاً دست نشانده در دستور کار خود قرار داد. به این ترتیب رضاخان به سلطنت رسید. در اسفند ۱۳۰۲ رضاخان به نمایندگان بریتانیا به عنوان قدرت مسلط و ذینفع اطلاع داد که رژیم ایران در نوروز ۱۳۰۳ جمهوری خواهد شد ولی لازم نیست که انگلیسی‌ها در حین این تغییر رژیم از بروز هرگونه بی‌نظمی هراسان شوند. زیرا این موضوع از طرف سازمان اطلاعاتی پی‌گیری می‌شد. شهید مدرس در مجلس به شدت با این طرح مخالفت کرد و اهداف واقعی انگلیس را افشا ساخت که موجب شکست طرح شد. رضاخان که وضع را آشفته و مخالف پیش‌بینی دید، ناگهان دستور داد که دیگر کسی در این باره صحبت نکند. در غیاب گروه‌های مبارز و ضداستعماری، شماری از عوامل انگلیس ۱۳۰۴ بیانیه‌ای منتشر کردند که با توجه به آن نیازی به تشکیل مجلس مؤسسان دیده نشد و در واقع تغییر سلطنت نهایی شد. بلافاصله محمدعلی فروغی فراماسون معروف و طراح سلسله پهلوی و مدافع آن به نخست‌وزیری منصوب، و در پانزدهم آذر ۱۳۰۴ مجلس مؤسسان تشکیل شد و تغییر موادی از قانون اساسی تصویب گردید. در راستای سلطه استعمار انگلیس، پس از استقرار حکومت کودتایی، زمینه‌سازی برای اجرای سیاست‌های مورد نظر آنها آغاز شد. اسلام‌زدایی، احیای فرهنگ ایران باستان، گسترش فرهنگ غرب، سیاست‌های اداری-اقتصادی، سیاست‌های امنیتی-سیاسی و پیمان سعدآباد.

۱۲. عملکرد سیدضیاءالدین طباطبایی به عنوان نمونه‌ای از جریان بیمار روشنفکر وابسته را چگونه تحلیل می‌کنید؟ سرانجام چنین جریانی چه شد؟

سیدضیاء که مورد حمایت کامل انگلیس بود به قصد منحرف ساختن افکار عمومی با تبلیغ فراوان قرارداد ۱۹۱۹ را که به همت افرادی چون آیت الله مدرس عملاً متروک مانده بود، لغو کرد، تا برای سرپوش نهادن بر نقش انگلستان در کودتا، دولت خود را کابینه‌ای ملی و ضدانگلیسی نشان دهد. ظاهرسازی سیدضیاء و تندروی‌های او موجی از مخالفت را علیه وی برانگیخت. دولت انگلیس که از اختلاف میان سیدضیاء و رضاخان آگاه بود، تصمیم گرفت که از رضاخان حمایت کند و سیدضیاء از مسند قدرت کنار گذاشته شد و با حمایت انگلیس به فلسطین رفت.

۱۳. موقعیت و مواضع شهید مدرس، شهید شیخ فضل الله نوری و آیت الله کاشانی را مقایسه و نتیجه گیری کنید.

آیت الله مدرس از ابتدای دوره چهارم مجلس به مخالفت با سیاست‌ها و مداخله های انگلیس برخاست. او پرچمدار و رهبر مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ بود به گونه ای که وی را تهدید کردند و سعی در ترور شخصیت وی داشتند. او با کودتای انگلیس به سرکردگی رضاخان به رغم سکوت یا حمایت بعضی ساده لوحان مخالفت کرد و به افشای ماهیت جریان پرداخت و هیچ گاه در مقابل اقدامات رضاخان سکوت نکرد. شیخ فضل الله نوری معتقد بود نفوذ افکار غرب گرا و دخالت عوامل خارجی، مشروطیت را منحرف کرده و موجب شده موازین دینی در آن مورد توجه واقع نشود و به همین خاطر با موازین شرعی انطباق کامل ندارد او بر مشروطه مشروعه تأکید داشت. پس از استعفای دکتر مصدق، آیت الله کاشانی برای جلوگیری از توقف روند نهضت ملی شدن نفت و سوءاستفاده دشمن، مردم را به قیام علیه قوام و حمایت از مصدق فراخواند. این اقدام نشان دهنده عمق بینش و درک مصالح ملی و اجتناب از مسائل فردی و شخصی توسط وی بود.

۱۴. قرارداد نفتی ۱۳۱۲ با قرارداد داریسی مقایسه و نتیجه گیری شود.

قرارداد داریسی یا امتیازنامه داریسی قراردادی است که ویلیام ناکس داریسی در سال ۱۹۰۱ با دولت ایران امضا کرد تا به اکتشاف و استخراج نفت در ایران بپردازد (ع) از طرف ایران مظفرالدین شاه، امین السلطان، میرزا نصرالله مشیرالدوله و مهندس الممالک (نظام الدین غفاری) قرارداد را امضا کردند (ع) شرکت نفت داریسی، پس از هفت سال، سرانجام در ۲۶ مه ۱۹۰۸ میلادی در منطقه مسجد سلیمان به نفت رسید. در سال ۱۳۱۱ شرکت نفت ایران و انگلیس به دولت ایران اطلاع داد که حق سهم دولت ایران بابت عایدات نفت در سال قبل فقط سیصد و دو هزار لیتره شده است، در حالی که در سال ۱۳۱۰ عایدات ایران از این بلیت چهار برابر این مبلغ بود (ع) این تقلیل فاحش مورد اعتراض دولت ایران قرار گرفت. امتیاز داریسی طبق دستور شاه لغو شد اما شاه نیز فهمید که باید قرارداد جدیدی را بپذیرد. ایرانیان ابتکار عمل را از دست دادند و قرارداد ۱۳۱۲ بسته شد. طبق معمول این قرارداد به عنوان یک پیروزی جلوه داده شد در حالی که شکستی مفتضحانه بود. نکات مهم قرارداد جدید عبارت بودند از: ۱- مدت باقی مانده قرارداد از ۲۷ سال به ۶۰ سال تمدید شد. ۲- سهم ایران از میزان پیش بینی شده قبلی کمتر شد. ۳- کلیه اموال شرکت که پس از پایان قرارداد اولیه به ایران تعلق می گرفت، در قرارداد جدید متعلق به شرکت انگلیسی بود. ۴- منطقه تحت پوشش یک چهارم قرارداد داریسی بود، اما تمام مناطق مورد بهره برداری و دارای ذخایر نفتی را دربر می گرفت. ۵- دولت انگلیس ظاهراً خود را از جریان قرارداد کنار کشید و تمامی ادعاها و خسارات ایران از بین رفت.

۱۵. از سیاست خارجی دوران رضاشاه چه می دانید؟

